

**ЗОБРАЖЕННЯ ШЛЯХУ СПОКУТИ ГРІХА ЗА ДОПОМОГОЮ
СУРЯДНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У ПОЕМІ «КАТЕРИНА»**

Т. ШЕВЧЕНКА

Комлик Наталія Юріївна,
аспірант кафедри української мови
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

Анотація: у статті досліджено особливість розкриття теми спокути гріха жінкою-покриткою в поемі Т. Шевченка «Катерина»; з'ясовано роль міфологеми «шлях» як одного із основних символів розкаєння; проаналізовано особливості використання сурядних словосполучень розширеного ряду для відображення ключових моментів тернистого шляху героїні.

Ключові слова: сурядне словосполучення, розширений ряд, безсполучниковий зв'язок, сполучниковий зв'язок, соціально-побутова поема, міфологема.

Своєрідною традицією стало говорити про Тараса Шевченка як про майстра відтворення різних граней жіночої долі. Поет не просто описує життя жінки, а й відкриває її душу, заглиблюється у складний світ її почуттів та переживань. Яскравим прикладом цього слугує соціально-побутова поема «Катерина», героїня якої відкинута всіма й водночас та, яка бореться за щастя. Катерина – надзвичайно складний, багатозначний образ: одні дослідники вбачають у ній знедолену Україну [1], інші – біблійні ремінісценції Богородиці, Марії Магдалини [2]. За явним приватним конфліктом чоловіка-москаля й української дівчини-покритки приховане протиставлення життя і смерті, божественного й демонічного «як у душах людей, так і в суспільстві загалом» [2, с. 128].

Особливе місце в розкритті трагедії Катерини, яка набуває вселюдського характеру, посідає міфологема шляху. Сторінки поеми – це не просто терниста дорога з маленького українського села до Московщини, зрошена гіркими сльозами, скроплена гарячою кров'ю збитих тендітних дівочих ніг, а й хресний шлях спокути непорочного гріха. Злочин героїні не в тому, що вона довірилася жорстокому москалеві, а в тому, що відмовилася «йти шляхом життя» [3, с. 20]. Молода жінка невпевнено і в той же самий час непохитно пробує кинути виклик черствому суспільству, вирушає на пошуки своєї долі. Однак для односельчан та навіть для рідних батьків Катря – велика грішниця, бо народила позашлюбну дитину, то ж за це вона має понести покарання: *За що світом нудить? / Що зробила вона людям, / Чого хочуть люде? / Щоб плакала* [5,с.39]. В. Пахаренко безпідставно вважає, що провина Катерини не стільки в «статовому переступі», скільки в тому, що вона дала себе зганьбити ворогові, а, отже, осквернила власну душу [4].

Глибоке смислове навантаження цього страдницького шляху поет розкриває через конструкції із сурядними словосполученнями, які вирізняються формально-граматичною поліфункційністю.

У творі домінують сурядні словосполучення розширеного ряду безсполучникової та сполучникової природи. На нашу думку, це дало змогу створити своєрідну атмосферу нагнітання, більш емоційно передати горе дівчини. Особливістю словосполучень досліджуваного типу є потенційна можливість розширення компонентного складу. У Шевченковій поемі в таких словосполученнях кожен наступний конституент ніби підсилює значення попереднього, хоча на граматичному рівні ці складники, попри їхню кількість, є рівноправними й відносно незалежними. Також використання безсполучникових конструкцій забезпечує ефектне передавання вкрай складного емоційного стану героїні. Протягом усієї своєї короткої тернистої життєвої дороги вона відчуває розпач, але разом із ним жевріє вогник надії, кохання, віри, що дає їй сили нести свій тяжкий хрест: *Сіло сонце, з-за діброви / Небо червоніє; / Утерлася, повернулась, / Пішла... тільки мріє* [5, с. 35].

Шлях спокути Катериною свого гріха являє собою своєрідний набір емоційних станів, причому кожен наступний емоційно важчий, ніж попередній. Для зображення цього душевного стану митець якраз і використовує конструкції із сурядними словосполученнями.

Відправною точкою поневірянь й тяжкої долі головної героїні є її позашлюбні стосунки із москалем: *Полюбила молодого, / В садочок ходила, / Поки себе, свою долю / Там занастила* [5, с. 29]. Сурядне трикомпонентне словосполучення *полюбила, ходила, занастила* влучно репрезентує послідовність тих подій, після яких на Катерину чекають важкі випробування: вона дала серцеві волю, закохалася у ворога й через свою наївність, довірливість вчинила на той час страшний гріх – вступила в близькі стосунки поза шлюбом.

Перше випробування, яке випадає на долю Катерини, – розлука з Іваном. За допомогою сурядного словосполучення автор передає, як вона мужньо намагається пережити це: *Не журиється Катерина – / Вмиється сльозою, / Возьме відра, опівночі / Піде за водою, / Щоб вороги не бачили; Прийде до криниці, / Стане собі під калину, / Заспіває Гриця* [5, с. 30]; *Не журиється Катерина / І гадки не має – / У новенькій хустиночці / В вікно виглядає* [5, с. 30]. Насправді ж ідеться про невимовний біль, до якого байдуже людям, але яким переймається природа: *Виспіває, вимовляє, / Аж калина плаче* [5, с. 30].

Наступна важлива подія в житті Катерини – народження сина. Здавалося б, це найщасливіший момент для кожної жінки. Але для Шевченкової Катрусі – це гірка розплата за свій проступок: *Нездужає Катерина, / Ледве-ледве дише... / Вичуняла та в запічку / Дитину колише* [5, с. 31]; *Не співає чорнобрива, / Клене свою долю* [5, с. 32].

Батьки люблять свою дочку, але думка людей важливіша за їхні почуття, тому вони змушені прогнати рідну дитину із маленьким онуком. Така радісна подія, як продовження роду, для них стає невимовною печаллю. Сурядні словосполучення, які використані для показу цієї сцени, тонко відтворюють горе батька й матері: *Сидить батько кінець стола, / На руки схилився; / Не*

дивиться на світ божий: Тяжко зажурився [5, с. 33]; *Йди, доню, найди її (свекруху), / Найди, привітайся, / Будь щаслива в чужих людях, / До нас не вертайся!* [5, с. 33]. Катерина тепер сама зі своїм дитятком; вона усвідомлює свою вину, тому покійно виконує волю найрідніших людей, що засвідчує її вихованість, порядність: *Ледве встала, поклонилась, / Вийшла мовчки з хати...* [5, с. 34]. З одного боку, суспільство осуджує її за аморальний вчинок, але з іншого – воно чинить злочин проти невинної дівчини, відвертаючись від неї і кидаючи її напризволяще. Катерина – жертва жорстокого суспільства, її почуття щирі, а наміри світлі. Навіть те, як вона вирушає у свою нелегку путь, заслуговує на особливу увагу: *Пішла в садок у вишневий, / Богу помолилась, / Взяла землі під вишнею, / На хрест почепила, / Промовила: «Не вернуся!»* [5, с. 34], – сурядне словосполучення яскраво ілюструє чистоту душі героїні, вона приймає своє покарання з Богом у думках. Динаміку внутрішнього стану Катерини передають й такі сурядні конструкції: *За сльозами за гіркими / І світа не бачить, / Тільки сина пригортає, / Цілує та плаче* [5, с. 35]; *Сіло сонце, з-за діброви / Небо червоніє; / Утерлася, повернулася, / Пішла... тільки мріє* [5,с.35].

Шлях до далекої Московщини – найважче випробування для Катерини: вона змушена ночувати просто неба, просити милостиню, терпіти голод і холод. Але думка про двох чоловіків, сина і коханого, дають сили все стерпіти. Опис того пекла, яке проходить героїня, знаходимо в таких сурядних словосполученнях: *Бере шага, аж труситься: / Тяжко його брати!* [5, с. 38]; *Заплакала, пішла шляхом, / В Броварях спочила / Та синові за гіркового / Медяник купила* [5, с. 38]; *Попідтинню ночувала, / Раненько вставала, / Поспішала в Московщину; / Аж гульк – зима впала* [5, с. 40]; *Піду дальше – більш ходила... /А може, й зустріну; / Оддам тебе, мій голубе, А сама загину* [5, с. 40]. Останнє з них по-особливому яскраво репрезентує жертвовність Катерини-матері, яка уже підсвідомо починає розуміти, що москаль не прийме її, але хоче врятувати хоча б невинне дитя.

І от нарешті нібито кінець усім поневірянням: Катерини віднайшла

військо свого Івана-москаля. Забулися горе, біль і страждання, їй байдуже, що лютий мороз: *Через пеньки, заметами / Летить, ледве дише, / Боса стала серед шляху, / Втерлась рукавами* [5, с. 42]. Сурядне безсполучникове словосполучення в цьому контексті передає найбільшу радість, якої дівчина не мала з часу розлуки із Іваном. Урешті-решт вона спокутувала свій гріх, виконала обіцянку перед синочком, але ні: збулося передчуття, москаль цурається її, проганяє. У розпачі Катерина благає: *Покинь мене, забудь мене, / Та не кидай сина* [5, с. 43]. Черствим виявилось серце колись такого ніжного москаля, і дівчина, вбита величезним горем, ніби зійшла з глузду. Цей страшний її психологічний стан експлікує словосполучення ускладненої природи із єднальним сполучником *та* й розділовим *то...то*: *Біга Катря боса лісом, / Біга та голосить; / То проклина свого Йвана, то плаче, то просить* [5, с. 44]. Остаточно спокутувала нещасна дівчина свій невинний гріх ціною смерті. Не можна говорити однозначно, чи Катерина вчинила правильно або ж скоїла ще один гріх, тепер уже перед Богом. Це образ, який Шевченко взяв із життя, жорстокого, несправедливого, а часом приреченого на смерть.

Використані для зображення шляху спокути головної героїні сурядні словосполучення постають змістовими й емоційними домінантами твору. Синтаксичні конструкції розширеного ряду є одним із важливих чинників передачі багатства емоцій, які переживала героїня, розкриття її внутрішнього світ, а також промовистим засобом відтворення суперечливостей життя загалом і тих дисгармоній, які наскрізно пронизують його. Досліджувані синтаксеми створюють складний, багатогранний семантичний рівень усього твору, дають змогу читачеві повніше уявити зображені картини, перейнятися почуттями героїв.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чижевський Д. І. Історія української літератури. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. 568 с.
2. Ніколенко О. М. Риси байронічної поеми у творчості Тараса Шевченка

(«Катерина»). *Рідний край: альманах Полтав. держ. пед. ун-ту*. Полтава, 2011. Т. № 2. С.126 – 131.

3. Чехівський О. Мовний образ України в поезії Т. Шевченка і його виховний потенціал. *Українська література в загальноосвітній школі*, 2001. № 4. С. 19 – 22.

4. Пахаренко В. Незбагнений апостол. Нарис світобачення Шевченка. Черкаси: Сіяч, 1994. 194 с.

5. Шевченко Т. Г. Кобзар. Х.: Школа, 2002. С. 29 – 46.